

ญาณวิทยาแห่งศรัทธา: จากวิถีชีวิตดึกดำบรรพ์สู่กุญแจศีลธรรมในสังคม
EPISTEMOLOGY OF FAITH: FROM PRIMITIVE WAYS OF LIFE TO
MORAL KEYS IN SOCIETY.

พระธีรพล ญฐิโก (บัวทอง)¹, พระครูศรีปัญญาวิกรม², พัทธิน จินดาปทีป³

PHRATERAPON NUTTHIKO¹, PHRAKRU SRIPANYAVIKROM², PATCHARIN JINDAPATEEP³

^{1,2,3}มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

^{1,2,3}MAHACHULALONGKORNRAJAVIDYALAYA UNIVERSITY

Corresponding Author E-mail: benedit8263@gmail.com

บทความวิชาการ (Academic Article)

RECEIVED 7 OCTOBER 2025, REVISED 24 NOVEMBER 2025, ACCEPTED 8 DECEMBER 2025

บทคัดย่อ

บทความวิชาการนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาวิเคราะห์เชิงเอกสาร (documentary research) ในเรื่องของญาณวิทยาแห่งศรัทธาจากวิถีชีวิตดึกดำบรรพ์สู่กุญแจศีลธรรมในสังคม พบว่า ศรัทธาที่ถือกำเนิดจากวิถีชีวิตดั้งเดิมนั้นไม่ได้เป็นเพียงแนวคิดเชิงนามธรรม แต่ได้หยั่งรากลึกในวิถีและวัฒนธรรม โดยเฉพาะอย่างยิ่งในยุคดึกดำบรรพ์ที่ศาสนาเป็นแกนหลักและเป็นเหมือนศูนย์รวมของวิถีชีวิตทั้งหมด ศาสนาคือรูปแบบหนึ่งขององค์ความรู้ที่ช่วยอธิบายปรากฏการณ์ธรรมชาติพร้อมทั้งเป็นบ่อเกิดของพิธีกรรมและประเพณีการบูชา หรือวิถีชีวิตที่กำหนดค่าทางใจทุกสิ่งทุกอย่าง ความเชื่อเหล่านี้มีความเชื่อมโยงและใกล้ชิดกับชีวิตผู้คนอย่างยิ่ง และคนโบราณเชื่อว่าการดำเนินชีวิตที่ดีงามจะต้องตั้งอยู่บนรากฐานของคุณธรรม หากใครดำเนินชีวิตไปในทิศทางอื่นที่ไม่สอดคล้องกับคุณธรรมก็จะไม่สามารถบรรลุถึงความสมบูรณ์ในฐานะมนุษย์ ศาสนาจึงเป็นปัจจัยหนึ่งที่มีบทบาทสำคัญอย่างยิ่งในการหล่อหลอมอุปนิสัยของคนในสังคม เพราะความเข้าใจในสิ่งที่ดีและไม่ดีจะช่วยหล่อหลอมให้มนุษย์เกิดคุณธรรมและคุณค่าทางศีลธรรมที่แท้จริง เป็นกลไกทางความรู้และศีลธรรมที่มีบทบาทสำคัญในการสร้างความสามัคคีในสังคม และเป็นรากฐานของจริยธรรมที่หล่อหลอมมนุษย์มาตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน

คำสำคัญ: ญาณวิทยาแห่งศรัทธา, วิถีชีวิตดึกดำบรรพ์, ศีลธรรมในสังคม

ABSTRACT

This scholarly article's goal is to perform a documentary study (documentary research) on the epistemology of faith, following its development from prehistoric lifestyles to its function as a moral compass in modern society. According to the study, the faith that sprang from ancient lifestyles is profoundly ingrained in human culture and ways of existence rather than being only an abstract idea. Religion was the foundation and focal point of the entire way of life, especially in the prehistoric past. In addition to serving as a source of knowledge that aided in the explanation of natural events, religion also gave rise to the rituals, ceremonial customs, and lifestyle choices that establish all spiritual values. People's lives were closely related to and deeply entwined with these.

Keywords: Epistemology of Faith, Primitive Way of Life, Social Morality

1. บทนำ

แนวคิดเรื่องญาณวิทยาแห่งศรัทธาเป็นความพยายามที่จะทำความเข้าใจและให้ความสำคัญกับบทบาทของ “ศรัทธา” ในฐานะที่เป็นแหล่งกำเนิดของความรู้ที่อยู่คู่กับมนุษย์มาตั้งแต่ยุคดึกดำบรรพ์ การศึกษาค้นคว้านี้พยายามจะชี้ให้เห็นถึงความตึงเครียดที่ดำรงอยู่ในประวัติศาสตร์ปรัชญาตะวันตกและสังคมปัจจุบันระหว่าง 2 ขั้วความคิดหลัก คือ “ศรัทธา” และ “เหตุผล” ในการทำความเข้าใจว่าเหตุใดความขัดแย้งนี้จึงดำรงอยู่ตั้งแต่ยุคดึกดำบรรพ์ จนถึงการวางรากฐานทางศีลธรรม ซึ่งอาจนำไปสู่การเสนอรูปแบบความสัมพันธ์ในรูปแบบ “บูรณาการ” หรือ “ความสมดุล” ระหว่างศรัทธาและเหตุผลที่มีความซับซ้อนกว่าการแยกส่วนหรือการขัดแย้งอย่างสิ้นเชิง ในสังคมที่ท้าทายกรอบคิดเดิมที่จำกัดขอบเขตของความรู้ไว้เพียงแค่ว่าความรู้เชิงประจักษ์ที่รับรู้ผ่านประสาทสัมผัสและตรรกะเท่านั้น ความตึงเครียดระหว่างศรัทธาและเหตุผลนี้เป็นประเด็นถกเถียงสำคัญในประวัติศาสตร์ปรัชญาตะวันตก หรือแม้แต่ในทางวิชาการยุคใหม่ “ศรัทธา” ถูกมองว่าเป็นการอ้างที่ขาดหลักฐานเชิงประจักษ์และมีความน่าเชื่อถือน้อยที่สุด แต่สำหรับนักปรัชญาบางกลุ่ม ศรัทธากลับเป็นรากฐานสำคัญของความรู้

งานวิจัยนี้จึงต้องหาข้อเชิงเอกสาร (documentary research) เพื่อมาวิเคราะห์และนำเสนอแนวคิดในเชิงญาณวิทยาแห่งศรัทธาในบางแง่มุม เพื่อแสดงให้เห็นถึงความพากเพียรของมนุษย์ในการทำความเข้าใจโลกและความจริง ผ่านมิติแห่งศรัทธาอันหลากหลาย ซึ่งพัฒนาจากวิถีชีวิตดั้งเดิมมาสู่การเป็นหลักยึดทางจริยธรรมอันเป็นกุญแจสำคัญ ในสังคมปัจจุบันที่ความคิดแบบ “เหตุผลนิยม” และ “ประสบการณ์นิยม” เข้ามามีบทบาทอย่างสูง จนอาจกล่าวได้ว่าเกิดการยึดถือหรือให้คุณค่าเฉพาะการพิสูจน์ที่อาศัยตรรกะและประสาทสัมผัสที่จับต้องได้เพียงเท่านั้น

บทความนี้จึงพยายามจะชี้ให้เห็นว่ายังมีความรู้ในรูปแบบหนึ่งที่สำคัญไม่แพ้กัน นั่นคือความรู้ที่เกิดจาก “ศรัทธา” หรือ “ความรู้สึกลึกภายใน” ซึ่งอยู่เหนือขอบเขตของเหตุผลและประสบการณ์ที่เราคุ้นเคย เพื่อทำความเข้าใจว่าเหตุใดความขัดแย้งนี้จึงดำรงอยู่ ตั้งแต่วิถีชีวิตของมนุษย์ในยุคดึกดำบรรพ์ไปจนถึงบทบาทของศรัทธาในการวางรากฐานทางศีลธรรมเกี่ยวกับความจริงและเป้าหมายสูงสุดของชีวิตมนุษย์

2. ความขัดแย้งระหว่างศรัทธาและเหตุผล

ความตึงเครียดระหว่าง “การอ้างเหตุผล” กับ “การอ้างศรัทธา” ดูเหมือนว่าความขัดแย้งในการพยายามอ้าง “ศรัทธา” จะเป็นการอ้างที่ง่ายที่สุดแต่มีความน่าเชื่อถือน้อยที่สุดในทางวิชาการ เพราะขาด

หลักฐานที่ทำให้ผู้อื่นเชื่อตามได้จริง แต่ในขณะเดียวกันก็มีนักปรัชญาบางกลุ่มที่มองว่าศรัทธานั้นเพียงพอแล้วที่จะยืนยันการมีอยู่ของอำนาจบางอย่างที่ทำให้เกิดความรู้ เพราะนักปรัชญาบางกลุ่มเชื่อว่าวิญญาณไม่สามารถแยกออกจากการรับรู้ได้ “วิญญาณ” จึงเป็นสิ่งที่ไม่ควรแยกออกจากความรู้ ด้วยเหตุผลที่ว่า การรับรู้เกิดขึ้นตลอดเวลาไม่ว่าจะตื่นหรือหลับ แม้ว่าการรับรู้ขณะหลับจะเป็นการรับรู้ในมิติของความฝันหรือกระบวนการภายในก็ตาม (G.E.Moore, 1903) จุดที่น่าสนใจคือเหตุผลที่นักปรัชญาตะวันตกบางกลุ่มมองว่าศรัทธามีใช้เรื่องไร้เหตุผล ประเด็นนี้สามารถนำมาใช้ “วิพากษ์” แนวคิดของนักเหตุผลนิยมและนักประสบการณ์นิยม ซึ่งมีอิทธิพลสูงในโลกตะวันตกที่มักจำกัดการให้คุณค่าแก่การพิสูจน์ความจริงผ่านตรรกะและประสาทสัมผัสเท่านั้น การวิพากษ์นี้จึงเป็นกุญแจสำคัญในการถกเถียงเรื่องความขัดแย้งระหว่างศรัทธาและเหตุผล

ในมุมมองของ “เดวิด ฮูม” (David Hume) มองเรื่องความขัดแย้งระหว่างศรัทธาและเหตุผลว่าไม่ได้เป็นสิ่งที่ต้องถกเถียงว่าสิ่งใดถูกหรือผิด แต่เขาเชื่อว่าทั้งสองสิ่งนี้อยู่กันคนละโลกและไม่สามารถนำมาเปรียบเทียบหรือตัดสินกันได้ เหตุผลก็เพราะว่า เรามิอาจจำกัดบางอย่างที่ไม่ได้รับรู้เหตุและผลที่แท้จริง แต่เราเห็นเพียงแค่เหตุการณ์หนึ่งที่เกิดขึ้นตามหลังอีกเหตุการณ์หนึ่งซ้ำๆ จนเราเคยชินและทึกทักเอาเองว่ามันเกี่ยวข้องกัน ยกตัวอย่างเช่น เมื่อเรามองเห็นลูกบอลลูกหนึ่ง กำลังพุ่งไปชนอีกลูกหนึ่งแล้วอีกลูกหนึ่งเคลื่อนที่ เราไม่ได้มองเห็นพลังงานที่ถ่ายทอดกันจริงๆ แต่เราแค่เห็นเหตุการณ์สองอย่างเกิดขึ้นตามกันมาอย่างสม่ำเสมอ ความสม่ำเสมอนี้ทำให้เราสร้างความเชื่อที่ว่า ลูกบอลลูกแรกเป็นเหตุให้เกิดการเคลื่อนที่ของลูกบอลลูกที่สองซึ่งเป็นผลตามมา (สมัคร บุราราศ, 2562) ด้วยเหตุนี้เขาจึงเชื่อว่า ความจริงเป็นเพียงการคาดเดาจากความเคยชินเท่านั้น ไม่ใช่หลักฐานเชิงเหตุผลที่แน่นอน และเมื่อเหตุผลมีข้อจำกัดเขาจึงมองว่าศรัทธาทางศาสนาอยู่เหนือเหตุผลอย่างสิ้นเชิง เพราะศรัทธาไม่ได้ตั้งอยู่บนประสบการณ์ที่สังเกตได้จริง แต่มันตั้งอยู่บนความเชื่อที่อยู่เหนือการรับรู้ของมนุษย์ แต่เขาก็ไม่ได้หมายความว่าศรัทธานั้นผิดหรือถูกเขาแค่พยายามจะบอกว่ามันเป็นคนละเรื่องกับสิ่งที่เหตุผลจะเข้าไปตัดสินได้ มุมมองของฮูมนี้จึงเป็นการตั้งคำถามสำคัญต่ออำนาจของเหตุผลในการตัดสินความจริงที่ไม่สามารถสังเกตหรือพิสูจน์ได้โดยตรง โดยเขาเสนอให้พิจารณาศรัทธาเป็นมิติความรู้ที่แยกออกจากโลกของเหตุผลทางประสบการณ์ไปโดยปริยาย

ในเรื่องนี้นักปรัชญาคนสำคัญอย่าง “คานต์” (Immanuel Kant) มีแนวคิดที่สอดคล้องกับ “เดวิด ฮูม” (David Hume) โดยมองว่าการเข้าถึง “ความดีสูงสุด” ไม่เป็นความขัดแย้งโดยตรงระหว่าง “ศรัทธา” และ “เหตุผล” แต่เป็นการประนีประนอมหรือการประสานรอมระหว่างเหตุผลเชิงปฏิบัติกับสิ่งที่เหตุผลนี้เรียกร้องให้เชื่อ ในบริบทของความดีสูงสุดนี้ “คานต์” เรียกว่า “ศรัทธาเชิงปฏิบัติ” หรือ “เหตุผลเชิงปฏิบัติ” เพื่อเติมเต็มช่องว่างที่เหตุผลเชิงทฤษฎี “คานต์” พยายามกำหนดขอบเขตของเหตุผลอย่างชัดเจน เพื่อเปิดพื้นที่ให้กับศรัทธา โดยไม่ทำให้ศรัทธากลายเป็นเรื่องไร้เหตุผล หรือทำให้เหตุผลก้าวท้าวเรื่องที่อยู่เหนือการรับรู้ของมนุษย์ (Ram Nath Sharma, 1990) เพราะเมื่อเราเกิดศรัทธาในสิ่งใดสิ่งหนึ่งหลายคนอาจไม่ได้พยายามใช้เหตุผลเพื่อมาวิเคราะห์หรือพิสูจน์ว่าสิ่งที่ศรัทธาอยู่นั้นเป็นจริงมากน้อยแค่ไหน แต่มนุษย์ส่วนมากใช้ความเชื่อที่มาจากภายใน ในการที่จะเชื่อหรือศรัทธาในสิ่งนั้นมากกว่าพยายามให้เหตุผล และบางเรื่องที่ศรัทธาก็อาจจะเกิดเป็นพลังภายในบางอย่างที่ทำให้บุคคลนั้นทำบางสิ่งสำเร็จลุล่วงได้ ซึ่งกรณีนี้ก็หักล้างกับแนวคิดแบบเหตุผลนิยมหรือประสบการณ์นิยมจากตัวอย่างที่อ้างก่อนหน้านี้ ในเรื่องของลูกบอลที่ว่า เป็นเพียงวิธีการหรือเครื่องมือที่มนุษย์ใช้เพื่อทำความเข้าใจโลกจากประสบการณ์ซ้ำๆ เท่านั้น เมื่อพิจารณาจากแนวคิดดังกล่าวก็อาจจะตีความได้ว่า ศรัทธาอาจเป็นมิติที่ดำรงอยู่เหนือขีดความสามารถของเหตุผลและสามารถดำรงอยู่ได้ด้วยตัวมันเองโดยไม่จำเป็นต้องอาศัยการสนับสนุนจากเหตุผลใด

3. วิวัฒนาการแห่งศรัทธาสู่รากฐานทางจริยธรรมและโครงสร้างสังคม

ญาณวิทยาแห่งศรัทธาเชื่อว่าความจริงพื้นฐานที่สุดคือการที่สรรพสิ่งเกิดขึ้น ตั้งอยู่ และดับไป ซึ่งเป็นสภาวะทางธรรมชาติที่เป็นกฎเกณฑ์ตายตัว เพราะวิธีการรับรู้ความจริงของมนุษย์ในยุคดึกดำบรรพ์นั้นไม่ได้มาจากการพิสูจน์ทางตรรกะ “เหตุผลนิยม” หรือการสังเกตเชิงประจักษ์ “ประสบการณ์นิยม” แต่มาจากการ “ยอมรับ” และ “สังเกต” วงจรชีวิตของโลกและสรรพสิ่ง ดังนั้น วิถีชีวิตดึกดำบรรพ์จึงมีลักษณะของศรัทธาที่อยู่เหนือการควบคุมของมนุษย์ แนวคิดที่ว่าทุกสิ่งในโลกนี้มีสิ่งที่เรียกว่า “ชีวะ” ซึ่งประกอบด้วยธาตุหลัก ดิน น้ำ ไฟ ลม เหล่านี้คือความเชื่อแบบ “เอกนิยม” ทางวัตถุหรือพลังงานในแบบดั้งเดิมที่เชื่อว่าทุกสิ่งมีสารตั้งต้นเดียวกัน ทำให้เกิดความเสมอภาคในระดับธาตุ (Bhattacharyya. N. N, 1999) ความพยายามของมนุษย์ในการทำความเข้าใจปรากฏการณ์ธรรมชาติที่อยู่เหนือคำอธิบายเชิงเหตุผลในอดีตได้นำไปสู่การเกิดขึ้นของศาสนา ซึ่งศาสนาในยุคแรกเริ่มนั้นเป็นการผสมผสานศรัทธาเข้าเป็นส่วนหนึ่งของชีวิตประจำวันไม่ใช่เพียงแค่ชุดของพิธีกรรมหรือหลักคำสอนเท่านั้น ในยุคดังกล่าวจึงไม่ต้องพึ่งพาศาสดาผู้ก่อตั้งแต่เกิดจากการที่มนุษย์ร่วมกันตีความและให้ความหมายแก่โลกรอบตัว ศาสนาจึงไม่ใช่เพียงความเชื่อส่วนบุคคล เป็นโครงสร้างทางสังคมและการเมืองการเปลี่ยนแปลงของศาสนาจึงเกิดขึ้นพร้อมกับการเปลี่ยนแปลงของสังคมจากก่อนประวัติศาสตร์เข้าสู่สังคมที่มีความซับซ้อน

เมื่อมนุษย์เริ่มทำความเข้าใจเกี่ยวกับธรรมชาติรอบตัวได้มากขึ้น ความเชื่อเหล่านั้นก็ขยายตัวกลายเป็นแก่นของวิถีชีวิต ตัวอย่างเช่น ความเชื่อที่ว่าป่าไม้หรือภูเขา มีเทพสิงสถิตเกิดเป็นประเพณีการเคารพบูชาป่าไม้และภูเขา เกิดการส่งต่อประเพณีนั้นจากรุ่นสู่รุ่น เพราะมนุษย์ยังไม่แยกแยะระหว่างตนเองกับโลกภายนอกพวกเขามองว่าทุกสิ่งทุกอย่างมีความเชื่อมโยงและใกล้ชิดกัน และเชื่อว่าสิ่งหนึ่งสามารถกลายเป็นอีกสิ่งหนึ่งได้เสมอ เช่น พืชกลายเป็นสัตว์ สัตว์ชนิดหนึ่งกลายเป็นสัตว์อีกชนิดหนึ่งหรือแม้แต่สัตว์กลายเป็นคน ในทำนองเดียวกันก็เชื่อว่ามนุษย์ก็อาจกลายเป็นสัตว์หรือพืชได้เช่นกัน ความเชื่อเหล่านี้ทำให้มนุษย์มองว่าความฝันและความจริงเป็นเรื่องเดียวกัน และการมองเห็นสิ่งใดสิ่งหนึ่งอาจส่งผลต่อการเปลี่ยนแปลงของสิ่งนั้น ในเวลาต่อมาการเปลี่ยนผ่านสู่ศาสนาที่มีโครงสร้าง (The Transition) ถือเป็นจุดเปลี่ยนสำคัญของมนุษยชาติในการประดิษฐ์ “ตัวอักษร” ซึ่งเป็นจุดแบ่งเข้าสู่ยุคประวัติศาสตร์ และนำมาซึ่งหลักฐานทางโบราณคดีที่ชัดเจนยิ่งขึ้น เพราะมีความเชื่อมโยงกับสังคม กรณีตัวอย่าง สามารถพิจารณาได้จากการค้นพบหลักฐานในชุมชนสมัยประวัติศาสตร์ เช่น เมโสโปเตเมีย อียิปต์ อินเดียโบราณ พบว่ามีโครงสร้างความสัมพันธ์ของผู้คนที่ถูกจัดวางตามความเชื่อทางศาสนา ซึ่งแสดงให้เห็นว่าศาสนาไม่ได้เป็นเพียงความเชื่อส่วนบุคคล แต่เป็นโครงสร้างทางสังคมและการเมือง ดังนั้น การเปลี่ยนแปลงของศาสนามักจะเกิดขึ้นพร้อมกับการเปลี่ยนผ่านของสังคมจากยุคก่อนประวัติศาสตร์เข้าสู่สังคมที่มีความซับซ้อน และความเชื่อทางศาสนาที่มนุษย์นับถือก็พัฒนาตามไปด้วย (สมภาร พรหมทา, 2546) ด้วยเหตุนี้จึงเกิดนิทานและตำนานเกี่ยวกับของวิเศษที่สามารถทำให้คนเป็นอะไรก็ได้ตามที่ปรารถนา

แนวคิดเรื่อง “โตเต็ม” หรือ “โทเทม” (Totem) เชื่อว่ามนุษย์มีบรรพบุรุษร่วมกับสัตว์ปศุสัตว์ชนิดหนึ่ง ซึ่งมักจะแสดงออกมาในรูปลักษณะของสัตว์เครื่องราง การที่ชนเผ่าในยุคนั้นจินตนาการว่าตนสืบเชื้อสายมาจากสัตว์ทำให้สัตว์นั้นกลายเป็น “โตเต็ม” ของชนเผ่าคำว่า “โตเต็ม” มาจากภาษาของชาวอินเดียนแดงเผ่า “ออเดจิบวา” (Ojibwe หรือ Odawaa) หมายถึง สัตว์หรือประเภทของสัตว์ที่มีความสัมพันธ์ทางสายเลือดและจิตวิญญาณกับมนุษย์คนใดคนหนึ่งหรือทั้งชนเผ่า มีบทบาทสำคัญในการเป็นตัวแทนและผู้พิทักษ์ของชนเผ่า (แสง จันทรงาม, 2531) จะเห็นว่าลักษณะของศาสนาในยุคโบราณนั้นมีรากฐานมาจากการพยายามตีความธรรมชาติรอบตัวและนำมาสู่ขนบธรรมเนียมประเพณีและพฤติกรรมในสังคม และความเชื่อที่เกิดขึ้น

ตามมาเป็นการหลอมรวมรายละเอียดจากการตีความธรรมชาติในทุกแง่มุมจนพัฒนามาเป็นระเบียบวิธีของการดำเนินชีวิต (อเนก สุวรรณบัณฑิต, 2561) หรือบางครั้งก็ถูกเรียกว่า “ศาสนาผี” เป็นศาสนาแห่งมวลชนที่เก่าแก่ที่สุดในโลก ความเชื่อเรื่องผีหรือเทพตามธรรมชาตินี้ถือเป็นรากฐานของศาสนาที่มีคนนับถือเป็นจำนวนมากมาตั้งแต่อดีต โดยลักษณะสำคัญของศาสนาผีคือการไม่รวมศูนย์อำนาจทำให้ความเชื่อเหล่านี้ไม่ได้มีโครงสร้างองค์กรที่ซับซ้อนเหมือนศาสนาใหญ่ทั่วไปในปัจจุบัน และผู้คนจำนวนไม่น้อยก็ยังคงนับถืออยู่ยกตัวอย่างเช่น ความเชื่อดั้งเดิมของชาวอุษาคเนย์มีรากฐานร่วมกันเรื่อง “ขวัญ” ว่าเป็นพลังชีวิตที่ทำให้คนมีชีวิตอยู่ได้ และหากขวัญหายไปจากร่างคนก็จะเจ็บป่วยหรือเสียชีวิต ความเชื่อนี้มีมานานนับพันปีและสืบทอดกันมาจนถึงปัจจุบันทำให้เกิดพิธีกรรม “เรียกขวัญ” ขึ้นเพื่อนำขวัญกลับคืนสู่ร่าง (สุจิตต์ วงษ์เทศ, 2568) แม้ในท้ายที่สุดแล้วพิธีกรรมเหล่านี้จะไม่สามารถทำให้คนตายฟื้นคืนชีพขึ้นมาได้จริงๆ แต่พิธีกรรมนี้ก็สะท้อนให้เห็นถึงความพยายามของมนุษย์ที่จะต่อสู้กับความตายตามความเชื่อของตนเอง

4. ญาณวิทยาจากวิถีชีวิตดึกดำบรรพ์สู่พระเจ้า

ในเรื่องของญาณวิทยาจากวิถีชีวิตดึกดำบรรพ์สู่พระเจ้านี้ได้นักคิดคนสำคัญนักบุญออกัสติน (St. Augustine) ได้อธิบายญาณวิทยาหรือทฤษฎีแห่งความรู้ที่เชื่อมโยงกับศรัทธาในพระเจ้าไว้อย่างลึกซึ้งว่า การเข้าถึงความจริงเกี่ยวกับพระเจ้าไม่ใช่เพียงการใช้เหตุผลหรือการสังเกตจากโลกภายนอกเท่านั้น แต่เป็นประสบการณ์ภายในที่เหนือกว่าสิ่งใด เป็นเหมือนการพยายามส่งวิญญาณติดต่อกันระหว่างพระเจ้ากับมนุษย์ เป็นประสบการณ์ที่ประเสริฐสูงสุดที่จะนำมาซึ่งความปิติยินดีอย่างหาที่เปรียบมิได้ในตัวเรา ความปิตินี้ไม่ได้เกิดจากสิ่งใดภายนอกจากความสัมพันธ์ที่เกิดขึ้นโดยตรงระหว่างจิตวิญญาณของมนุษย์กับดวงวิญญาณสวรรค์ และที่สำคัญที่สุดคือประสบการณ์นี้ไม่ใช่เพียงชั่วคราวช่วยยามแต่จะคงอยู่ชั่ววันรันดร์ เป็นการอธิบายความเชื่อมโยงเรื่องพระเจ้าในมิติของญาณวิทยาที่เน้นย้ำประสบการณ์ส่วนบุคคลและเรื่องภายในจิตใจ การหยั่งรู้ถึงพระเจ้าจึงไม่ใช่การค้นพบหลักฐานทางวัตถุเท่านั้น แต่เป็นการสัมผัสโดยตรงผ่านศรัทธา ซึ่งนำไปสู่ความรู้แจ้งและความสุขอันรันดร์ที่สถิตอยู่ในวิญญาณ (วนิดา ขำเขียว, 2561)

ในเรื่องนี้ “อิมมานูเอล คานต์” ก็เคยอธิบายเรื่องพระเจ้าในบริบทของอภิปรัชญาต่างจากความเชื่อเทวนิยมทั่วไปว่า พระเจ้าคือ “สัจ” (Being) ซึ่งเป็นวิญญาณอมตะที่มีบทบาทสำคัญในเรื่องจริยธรรมของมนุษย์ และพระเจ้าจะต้องมีอยู่เพื่อเป็นหลักประกันของกฎทางศีลธรรม แนวคิดนี้ไม่ได้หมายถึงการเชื่อในตัวตนของพระเจ้าโดยตรง แต่เป็นการอ้างอิงถึงพระเจ้าเพื่อก่อให้เกิดหลักศีลธรรมขึ้นภายในจิตใจมนุษย์ ดังนั้นความรู้ที่เกิดจากศรัทธาในพระเจ้าในทัศนะของ “อิมมานูเอล คานต์” จึงมีเป้าหมายหลักเพื่อสร้างความเข้าใจในความประเสริฐของมนุษย์ เป็นความสัมพันธ์ระหว่างชีวิตมนุษย์กับพระเจ้าในแง่ของจริยธรรมเรียกความสัมพันธ์นี้ว่า “จริยพันธะ” ซึ่งหมายถึงการที่มนุษย์พยายามผูกพันตนเองกับหลักการทางศีลธรรม โดยมีแนวคิดเรื่องพระเจ้าเป็นเสมือนเครื่องค้ำประกันความถูกต้องและเป็นจริง (จักรพรรณ วงศ์พรวัฒน์, 2563) นอกจากนี้ยังมีการพูดถึงการมีอยู่ของพระเจ้าในฐานะ “สิ่งแรก” (First Cause) หรือ “ปฐมธาตุ” (First Principle) ของสรรพสิ่ง แนวคิดนี้ตั้งอยู่บนพื้นฐานที่ว่าทุกสิ่งเริ่มต้นและมีอยู่นั้นย่อมต้องมีสาเหตุให้เกิดขึ้น และเมื่อจักรวาลมีจุดเริ่มต้นและดำรงอยู่ได้ก็ย่อมต้องมีเหตุผลของการมีอยู่นั้น และพระเจ้าก็คือจักรวาลและธรรมชาตินั้น

แนวคิดของ “อิมมานูเอล คานต์” แตกต่างอย่างสิ้นเชิงกับปรัชญาของ “เบนดิกต์ สปิโนซา” ที่เชื่อว่า พระเจ้า จักรวาล และธรรมชาตินั้นเป็นสิ่งเดียวกัน ในทัศนะของ “สปิโนซา” พระเจ้าคือทุกสิ่งทุกอย่างของจักรวาล ทุกสรรพสิ่งล้วนมีอยู่ในพระเจ้า และไม่มีสิ่งใดดำรงอยู่ได้โดยปราศจากพระเจ้า “สปิโนซา” นิยาม

พระเจ้าว่าเป็น “สิ่งอนันต์” เป็นสาระที่ดำรงอยู่ได้ด้วยตนเอง และเป็นสิ่งที่มีคุณลักษณะที่สำคัญและจำเป็นอย่างไม่มีสิ้นสุด (ลักษณะวัด ปาละรัตน์, 2558) พระเจ้าจึงเป็นผู้สร้างที่แยกออกจากสิ่งที่ถูกสร้างผ่านการใช้ตรรกะและปรัชญา เพื่ออธิบายถึงผู้สร้างที่ให้ความสำคัญกับแนวคิดความจำเป็นว่าเหตุใดสรรพสิ่งจึงต้องมีอยู่จริง และเชื่อว่าต้องมีสิ่งหนึ่งที่ดำรงอยู่โดยไม่ขึ้นกับสิ่งอื่นใด ซึ่งเป็นรากฐานที่เชื่อมโยงกับความสัมพันธ์อย่างเป็นระบบในชีวิตประจำวันของมนุษย์

5. ญาณวิทยาจากศรัทธาสู่ศีลธรรมในสังคม

แนวคิดที่ท้าทายหลักการทางศาสนาและศีลธรรมแบบดั้งเดิมอย่างรุนแรงที่สุดกับประโยคที่ว่า “พระเจ้าตายไปแล้ว” ที่ไม่ได้หมายถึงการสิ้นสุดของสิ่งมีชีวิตที่เรียกว่าพระเจ้า แต่เป็นการสิ้นสุดของแนวคิดและคุณค่าที่ยึดโยงกับพระเจ้ามาสู่เจตจำนงเสรีในการพัฒนาศีลธรรมด้วยตนเอง เมื่อมนุษย์ประกาศว่าพระเจ้าตายไปแล้ว แกนหลักของศีลธรรมที่เคยถูกกำหนดโดยศาสนาและศรัทธาก็ได้พังทลายลง ทำให้มนุษย์ต้องเผชิญกับความว่างเปล่า ถือเป็นโอกาสให้มนุษย์ปลดปล่อยตัวเองจากพันธะทางศีลธรรมแบบเดิมและกลายเป็นผู้สร้างศีลธรรมด้วยตัวเอง กำหนดเส้นทางชีวิตและจุดหมายปลายทางของตนเองเป็นลักษณะของศีลธรรมในฐานะการควบคุมตนเองที่ไม่ใช่การทำตามกฎเกณฑ์ แต่เป็นการใช้เจตจำนงเพื่ออำนาจเหนือสัจยชาติญาณ เพื่อควบคุมและพัฒนาตนเองให้ก้าวข้ามขีดจำกัดทางกายภาพและจิตใจ และสร้างคุณค่าใหม่ที่ไม่เคยมีมาก่อนสู่การเป็นมนุษย์เหนือมนุษย์ (Übermensch) ทำให้สามารถกำหนดเป้าหมายสูงสุดของตนเองได้ ไม่ใช่การรอคอยความรอดจากพระเจ้าอีกต่อไป (Nietzsche Friedrich, 2006) การรู้จักแยกแยะความดีความชั่วและหนทางที่จะเข้าถึงความดีจึงเป็นสิ่งสำคัญอย่างยิ่งหากเราไม่รู้ว่าความดีคืออะไร ความรู้ที่เกิดจากศรัทธาจึงเข้ามาบิบบทบาทในการกำหนดคุณค่าทางใจขึ้นพื้นฐานของมนุษย์ เพราะผู้ที่กระทำความชั่วนั้นมักเกิดจากการขาดคุณธรรมและเลือกที่จะทำสิ่งที่ส่งผลร้ายต่อตนเองและผู้อื่น

ด้วยเหตุนี้การทำให้ผู้ที่ขาดคุณธรรมเหล่านี้ได้เข้าถึงความดีที่แท้จริงจึงเป็นสิ่งจำเป็นอย่างยิ่ง เมื่อพวกเขาเข้าใจและเข้าถึงแก่นแท้ของความดีได้ ก็จะเป็นกุญแจสำคัญที่นำไปสู่การปรับเปลี่ยนพฤติกรรมไปในทางที่ดีขึ้น และอาจนำไปสู่สังคมที่มีศีลธรรมและสงบสุขมากขึ้น (ชัยวัฒน์ อัดพัฒน, 2555) “โสกราตีส” เชื่อมั่นว่า ความรู้ในสิ่งที่ดีและสิ่งที่ไม่ดี คือแก่นแท้ที่จะนำพาบุคคลไปสู่คุณธรรมและนำไปสู่ชีวิตที่ดี เพราะชีวิตที่ดีนี้ย่อมถูกหล่อหลอมด้วยสิ่งที่ดี แน่นอนว่าแต่ละคนอาจมีความคิดเห็นแตกต่างกันไปว่าอะไรคือสิ่งที่ดีสำหรับตนเอง และบางคนก็อาจให้น้ำหนักกับเกียรติยศชื่อเสียงหรือความมั่งคั่งและความสะดวกสบายในชีวิต แต่คนโบราณกลับมองว่าชีวิตที่ดีนั้นจะต้องตั้งอยู่บนรากฐานของคุณธรรม หากใครดำเนินชีวิตไปในทิศทางอื่นที่ไม่สอดคล้องกับคุณธรรมก็จะไม่สามารถบรรลุถึงความสมบูรณ์ในฐานะมนุษย์ได้ ยกตัวอย่าง สังคมเสรีในยุคปัจจุบันที่เรามักจะเห็นการให้ความสำคัญกับการได้มาซึ่งสิ่งที่ตนเองปรารถนาเพื่อเป็นเครื่องบ่งชี้ว่าเรามีชีวิตที่ดี แต่หากพิจารณาให้ลึกซึ้งจะพบว่าบางคนแม้จะได้สิ่งที่ต้องการมาแล้ว แต่สุดท้ายก็ยังคงรู้สึกว่างเปล่าอะไรบางอย่างและนำไปสู่การขาดความสุขที่แท้จริง นี่คือเหตุผลที่โสกราตีสเน้นย้ำว่า “ความรู้ในสิ่งที่ดีจะนำไปสู่การดำรงชีวิตที่บรรลุในสิ่งที่ดี” (Plato, 1976) เป็นที่ยอมรับกันโดยทั่วไปว่า อูบนิสย จิตใจ และโลกทัศน์ของแต่ละบุคคลถูกหล่อหลอมจากสภาพสังคมและวัฒนธรรมที่เติบโตมา “ศาสนา” จึงถือเป็นปัจจัยสำคัญที่มีบทบาทอย่างยิ่ง เนื่องจากความเชื่อทางศาสนาในการดำรงชีวิตที่มุ่งสู่ความดีงามนั้น หากได้รับการปลูกฝังตั้งแต่ยังเด็ก จะซึมซับเข้าไปในจิตใจและควบคุมทัศนคติ รวมถึงหล่อหลอมอุปนิสัยของบุคคลโดยไม่รู้ตัว เพราะความรู้ในสิ่งที่ดีและสิ่งที่ไม่ดีจะช่วยหล่อหลอมให้มนุษย์มีคุณธรรม และคุณค่าทางศีลธรรมที่แท้จริงเกิดจากการที่เราเลือกที่จะทำดีด้วยตัวของเราเอง แม้ในสถานการณ์ที่ไม่มีกฎเกณฑ์ใดมาบังคับ แนวคิดนี้จึงไม่ใช่

เพียงแต่ผู้ตามหรือผู้ศรัทธาที่คล้อยตามคำสั่ง แต่เป็นผู้สร้างสรรค์ศีลธรรมที่ต้องเผชิญกับความรับผิดชอบอันหนักอึ้ง ในการตัดสินใจว่าจะเลือกกระทำสิ่งใดในแต่ละสถานการณ์ของชีวิต (วิทย์ วิศุทเททย์, 2564) เป็นศีลธรรมสากลที่ใช้ได้กับทุกคนทุกสถานการณ์ในแต่ละห้วงเวลาชีวิตของตน ถือเป็นกุญแจทางศีลธรรมที่สำคัญในสังคม นั่นเอง

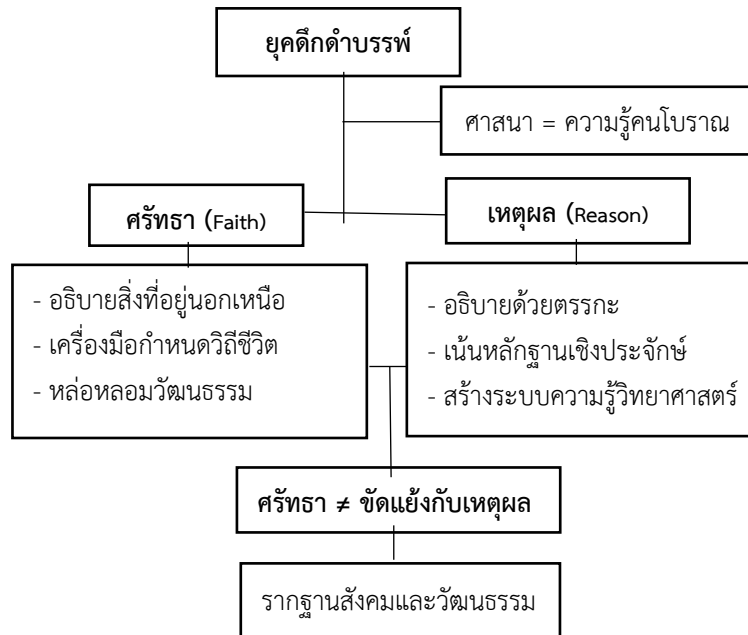
6. สรุป

ในยุคแรกเริ่มของมนุษยชาติมีศรัทธาเป็นบทบาทสำคัญในการอยู่รอดและการสร้างสังคม มนุษย์การเผชิญกับปรากฏการณ์ธรรมชาติที่อธิบายไม่ได้ เช่น พายุ ฝนดินไหว หรือฤดูกาลที่เปลี่ยนแปลง ความกลัวและความไม่เข้าใจเหล่านี้ได้ก่อให้เกิดความเชื่อทางศาสนาและพิธีกรรม เพื่ออธิบายโลกและสร้างความรู้สึกปลอดภัย และการสร้างความเข้าใจโลกและศรัทธาในสิ่งเหนือธรรมชาตินี้เอง ช่วยให้นักมนุษยศาสตร์สามารถอธิบายปรากฏการณ์ธรรมชาติที่เกิดขึ้นในเวลานั้นยังไม่มีวิทยาศาสตร์มาอธิบาย ผ่านความเชื่อหรือความศรัทธา เมื่อสังคมซับซ้อนขึ้นศรัทธาก็พัฒนาไปเป็นระบบในเชิงศีลธรรมที่เป็นรากฐานของอารยธรรมของมนุษย์ ศรัทธาทางศาสนานี้เองที่ได้วางรากฐานทางจริยธรรมให้นักมนุษยศาสตร์ยึดถือปฏิบัติสืบมา โดยเชื่อว่าการกระทำที่ดีจะนำไปสู่ผลลัพธ์ที่ดีในชีวิต และกลายเป็นพื้นฐานของกฎหมายและจริยธรรมในสังคม ดังนั้น ญาณวิทยาแห่งศรัทธาคือการพยายามทำความเข้าใจว่าความเชื่อไม่ใช่แค่เรื่องไร้เหตุผล แต่เป็นกลไกทางความรู้และศีลธรรมที่มีบทบาทสำคัญในการสร้างความสามัคคีในสังคม และเป็นรากฐานของจริยธรรมที่หล่อหลอมมนุษย์มาตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน

7. องค์ความรู้ใหม่

บทความชี้ให้เห็นว่าในยุคดึกดำบรรพ์ “ศาสนา” เป็นรูปแบบหนึ่งของความรู้ที่ช่วยอธิบายปรากฏการณ์ธรรมชาติที่อยู่นอกเหนือความเข้าใจของมนุษย์ในขณะนั้น ในยุคแรกเริ่มของมนุษยชาติ “ศาสนา” ไม่ใช่เพียงแค่ชุดของพิธีกรรมหรือหลักคำสอน แต่เป็นรูปแบบหนึ่งของ “ความรู้” ที่ช่วยให้ผู้คนอธิบายและทำความเข้าใจปรากฏการณ์ธรรมชาติที่อยู่นอกเหนือขีดจำกัดของเหตุผลในเวลานั้นได้ ความเชื่อเหล่านี้ได้ถูกทอเป็นส่วนหนึ่งของวิถีชีวิตและวัฒนธรรมมานับพันปี ตัวอย่างที่เห็นได้ชัดคือ “ความเชื่อเรื่องโทเทม” ซึ่งเป็นแนวคิดที่ว่ามีบรรพบุรุษร่วมกับสัตว์หรือสิ่งศักดิ์สิทธิ์ นอกจากนี้ยังมีความเชื่อเรื่อง “ผี” และ “ขวัญ” ที่ถูกมองว่าเป็นพลังชีวิตที่คอยปกป้องคุ้มครอง ซึ่งความเชื่อที่เรียบง่ายแต่ลึกซึ้งเหล่านี้ได้วางรากฐานให้กับขนบธรรมเนียมประเพณีและวิถีชีวิตของมนุษย์มาจนถึงยุคปัจจุบัน

แม้ว่าในโลกวิชาการปัจจุบัน “ศรัทธา” มักถูกมองว่าเป็นการอ้างที่ขาดหลักฐานเชิงประจักษ์และมีความน่าเชื่อถือน้อยกว่า “เหตุผล” แต่สำหรับมนุษย์ในอดีตแล้ว “ศรัทธา” คือเครื่องมือสำคัญที่ช่วยให้พวกเขามีความเข้าใจโลกและกำหนดทิศทางชีวิตได้ บทความนี้มุ่งชี้ให้เห็นว่า “ศรัทธา” และ “เหตุผล” อาจมิใช่สิ่งที่ขัดแย้งกันอย่างสิ้นเชิง แต่เป็นเพียงแนวทางที่แตกต่างกันในการเข้าถึงความจริง โดยที่ “ศรัทธา” ทำหน้าที่เป็น “ญาณวิทยา” รูปแบบหนึ่ง ซึ่งอยู่เหนือข้อจำกัดของเหตุผลและประสบการณ์ทางประสาทสัมผัสธรรมดา และเป็นรากฐานสำคัญในการหล่อหลอมสังคมและวัฒนธรรมของมนุษย์มาอย่างยาวนาน แผนภาพแนวคิดญาณวิทยาที่แตกต่างกันระหว่างศรัทธาและเหตุผล

8. บรรณานุกรม

- จักรพรรณ วงศ์พรวัฒน์. (2563). อภิปรัชญา. ขอนแก่น: โรงพิมพ์ เอ็มมีการพิมพ์.
- ชัยวัฒน์ อัดพัฒน์. (2555). ญาณวิทยา (ทฤษฎีความรู้). นครปฐม: โรงพิมพ์ สาละพิมพ์การ.
- ลักษณะวัต ปาละรัตน์. (2558). ญาณวิทยา. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์ มหาวิทยาลัยรามคำแหง.
- วนิดา ขำเขียว. (2561). ญาณวิทยา. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์ ห้างหุ้นส่วนจำกัด บางกอกบล็อก.
- วิทย์ วิศทเวทย์. (2564). ปรัชญาทั่วไป. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์ โครงการเผยแพร่ผลงานวิชาการคณะ
อักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- แสง จันทร์งาม. (2531). ศาสนศาสตร์. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์ บริษัทโรงพิมพ์ไทยวัฒนาพานิชจำกัด.
- สมภาร พรหมทา. (2546). ปัญญาจุดกำเนิดและกระบวนการพัฒนาทางปัญญาของมนุษยชาติ. กรุงเทพมหานคร:
โรงพิมพ์ สยามปริทัศน์.
- สมัคร บุรวาศ. (2562). มนุษย์กับศาสนา. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์ สยาม.
- สุจิตต์ วงษ์เทศ. (2568). ศาสนาผี. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์ มติชน.
- อเนก สุวรรณบัณฑิต. (2561). ทบทวนความคิด. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์ห้างหุ้นส่วนจำกัด ปิสเปส.
- Bhattacharyya. N. N. (1999). Jain Philosophy: Historical Outline. New Delhi: Munshiram
Manoharlal Publishers.
- G.E.Moore. (1922). Philosophical Studies. Littlefield. Adam and co.
- Nietzsche Friedrich. (2006). Thus Spoke Zarathustra, Translated by Adrian Del Caro.
Edited by Robert Pippin, Cambridge University Press.
- Plato. Protagoras. (1976). Translated by C.C.W. Taylor. Oxford: Oxford University Press.
- Ram Nath Sharma. (1990). Problems of Philosophy. Meerut:Kedar Nath Ram Nath & Co.